

Op pad met... Hanneke den Held bij de Nieuwkoopse Plassen

CV Drs. A.J. den Held

- 1962-1970 studie Biologie Rijksuniversiteit Utrecht
1970-1976 promotieonderzoek vegetatie West-Nederlandse veenmoerassen, Universiteit van Amsterdam
1970-1973 medewerker Flora Neerlandica Rijksherbarium Leiden
1972-1976 docent Rijks-HBS Gouda en docent MO Biologie-opleiding Amsterdam
1973-1977 docent vegetatiekunde en plantencologie Rijksuniversiteit Leiden
1976-2005 senior onderzoeker en beleidsmedewerker provincie Zuid-Holland
2006-heden participant bureau LandMarcS landschaps-ecologische adviezen Amersfoort

Functies (een selectie)

- 1996-heden columnist en schrijver over natuur en over natuur in de Nederlandse dichtkunst
2005-heden stimulator ecologische bewustwording kerken Amersfoort
2006-heden organisator festival "Klezmer scheidt een Band"
2008-heden secretaris Strijkorkest Musica Montana Amersfoort

Je laat de Nachtwacht toch ook niet aan zijn lot over

Begin 2010 reageert Hanneke den Held op *Op Pad* (Van Dijk & Hazeleger, 2009) met Jan Vermaat. Zijn kritiek op de vegetatietypologie van de Frans-Zwitserse School is haar uit het hart gegrepen. Veertig jaar geleden, nadat ze met Westhoff "Plantengemeenschappen in Nederland" (1969) had voltooid kwam ze al tot dezelfde conclusies. Dat werd haar niet in dank afgenomen. Hanneke is botanisch onderzoeker gebleven, met hart en ziel, maar nog steeds zit het haar dwars dat die Frans-Zwitserse typologie vrijwel kritiekloos wordt toegepast in Nederland.

Waarom wil je ons Nieuwkoop laten zien?

“Op 13 maart 1961 fietste ik van Gouda naar Nieuwkoop en kwam ik hier voor het eerst. Ik was 15 en net lid van de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, red.) geworden. Voor ons was Nieuwkoop een gebied vol vogels en leuke planten. Dat het als een badkuip in het landschap ligt, beseften we niet eens. Ik deed eerst alleen aan vogels, al snel kwamen daar ook planten bij. Ik ging biologie studeren en deed mijn hoofdvak vegetatiekunde en later een deel van het veldwerk voor mijn promotieonderzoek in Nieuwkoop. Ik ben hier blijven komen ook toen ik voor de provincie Zuid-Holland werkte.

Ik heb het hier nu 50 jaar gadegeslagen en ben eigenlijk verbaasd over hoeveel er nog is in Nieuwkoop. Natuurlijk, de teloorgang van het omringende veenweidegebied is gigantisch, maar als ik kijk naar het Nieuwkoopse plasseengebied ben ik hier eigenlijk wel optimistisch over. Als je zorgt voor goed water en goed beheer dan is zo'n gebied enorm robuust. Nieuwkoop is nog steeds een Europees topmoeras. Nergens staan zoveel veenmosorchissen en groenknolorchissen bij elkaar. Het is een beetje soortenjagerig, maar ik ken geen moeras met die combinatie in zulke aantallen. In Zweden of Polen vind je er wel eens een paar van de ene of de andere soort, maar hier staan ze mannetje aan mannetje langs de oevers. Tegelijkertijd ben ik ook pessimistisch. Zonder goed water en goed beheer is het misschien wel snel over en uit met dit gebied. Nu in 2010 zie je dat het rietland, voornamelijk veenmosrietland en veenheide, sterk verzuurt en verdroogt. Bijna alles wordt extreem soortenarm. We dachten vroeger

dat zo'n verlandingsmoeras een stabiele toestand was, maar nu zie ik hoe het dus verarmt en ook nog dichtgroeit. Veel percelen zijn te verzuurd voor een goede kwaliteit dakriet en aan bladriet voor de bollenteelt is geen behoefte meer. Dat heeft gezorgd voor een enorme teruggang van het maaibeheer. Naast berken zorgt vooral de exotische appelbes (*Aronia x prunifolia*) voor een snelle verbossing. De Amerikaanse vogelkers begint trouwens ook al aan een opmars in Nieuwkoop, net als de zomereik, allebei profiterend van de verdroging. Dan zeg ik: begin liever opnieuw, met goed water en goed beheer. Dat goede water maakt door de eutrofiëringbestrijding van de waterschappen al een geweldige comeback. We hebben in 2006 samen met het FLORON de waterplanten gekarteerd, en het was pure vreugde te zien hoe talrijk allerlei

zeldzame waterplanten terug gekomen zijn. Mijn broer Jan heeft een wat ruimere blik en zegt: waarom breng je het proces van laagveenontwikkeling niet opnieuw op gang onder invloed van het rivierwater? Een ontwikkeling met ruige rietmoerassen, spannende moerasbossen of zelfs hoogveen, die je verder aan het lot overlaat? Maar je laat de Nachtwacht toch ook niet aan zijn lot over? Ik kies dus voor het cultuurmonument van de laagveensuccessie met al zijn stadia, omdat ik daar zo van houd.”

Meer in het algemeen, waar gaat het heen met het veen, denk je?

“Rond 1960, toen ik de polders in de wijde omtrek van Gouda met de fiets doorkruiste, waren bijna alle slootkanten geel gekleurd door dotterzomen van wel een meter breed. Rond 1980, toen ik met een team van veld-

medewerkers voor de provincie Zuid-Holland de wilde plantengroei van het agrarische gebied in kaart bracht, waren er nog steeds veel dotteroevers, maar nog slechts een plant breed. Na 1990 was in het hele poldergebied de dotterbloem nog maar sporadisch te vinden. Als ik nu, in 2010, met de trein tussen Utrecht en Gouda rijd, lees ik liever dan dat ik naar buiten kijk. Het is te pijnlijk. Eén groen biljartlaken, geen dotters, maar ook geen koekoeksbloemen meer en zelfs geen pinksterbloemen; alleen gras en maïs en nog eens gras en maïs. De 'bonte wei' van Thijsse is een museumstuk geworden dat gedoemd is om te verdwijnen.

Wat is het hoogst haalbare? Het natuurbeheer in grote delen van het veenweidegebied zou kunnen zorgen voor een langzaam herstel van de vroegere weiden en bijbehorende planten- en vogelsoorten. In het gunstigste scenario zetten boeren zich in voor

agrarisch natuurbeheer, zoals in de Alblasserwaard, met mooie resultaten; is het stilaan afgelopen met de eindeloze peilverlagingen en wordt met subsidies de veeteelt geëxtensiverd; krijgen natuurwaarden weer meer kans dan in het verleden, en zullen de Randstadbewoners hiervan volop kunnen genieten. Of dat zal gebeuren en of het voldoende is om het Groene Hart te redden is nog maar de vraag. Rond en in de natuurgebieden heb je recreatief 'medegebruik' gekregen dat vaak weinig meer met natuurbeleving te maken heeft. Er worden volop luxe huizen gebouwd en wegen verbreed of aangelegd, zodat de nieuwkomers toch snel op hun werkbestemming kunnen komen. Gemeenten en provincies lappen al sinds het begin van de 21e eeuw landschapsbeschermende regels aan hun laars, denk maar aan de legalisering van woonboten in de zwaarste categorie beschermd natuurgebied.

Maar goed, de olie is binnenkort op en Amersfoort ligt dan aan zee. De natuur trekt uiteindelijk toch aan het langste eind. En ik put moed uit het gedicht "De Dapperstraat" (met de bekende regel: "En wat is natuur nog in dit land?") waarin J.C. Bloem verder nog dicht: "Alles is veel voor wie niet veel verwacht."

De gangbare vegetatiekunde leunt (nog steeds) sterk op de Braun-Blanquet methode voor vegetatietypering, de Frans-Zwitserse school. Jij nam daar al vroeg in je carrière afstand van (zie kader). Hoe kwam je daar zo bij?

"Die Frans-Zwitserse school is een systeem uit de eerste helft van de twintigste eeuw en uit Midden-Europa. Het veronderstelt ten eerste een taxonomische samenhang tussen vegetatietypen, op basis van een overtuiging opgedaan in een uiterst

kleinschalig, buitengewoon heterogeen berglandschap van vóór de kunstmest en de landbouwmechanisatie. Ten tweede worden er selecte opnamen gemaakt, dus op selecte plaatsen en niet van alle voorkomende concrete vegetaties. En ten derde worden bij de verwerking 'niet passende' opnamen niet meegenomen. Mijn conclusie is: dit is plantensociologie in de slechte zin van het woord. Het is weinig wetenschappelijk en eerder een geloof. De werkelijkheid wordt getoetst aan deze 'waarheid', en niet omgekeerd. Alles wat niet past wordt simpelweg genegeerd. Driekwart of misschien wel negentiende van de oppervlakte aan vegetatie in Nederland is niet te plaatsen met behulp van dit systeem en wordt met een kunstgreep getypeerd als rompgemeenschap, derivaatgemeenschap of associatiefragment. De ingevoerde deskundige ziet dan in het moerashoiland hier

een mengsel van het *Junco-Molinion*, het *Calthion* en de *Parvocaricetea* met een lichte *Arrhenatherion*-invloed en wat bijmenging van het *Lolio-Potentillion anserinae*. Voor een beter begrip kom je met dit jargon niet veel verder. Ik pleitte er toen voor, en dat doe ik nog steeds, om uit te gaan van de objectief waar te nemen werkelijke vegetatie, in plaats van een bedacht, deductief, theoretisch stelsel. Zitten daar herkenbare typen in, dan rollen die er met behulp van statistische analysetechnieken echt wel uit. Zo heb ik bij de provincie Zuid-Holland het bemonsteringsprogramma ook opgezet. Ik probeer, soms compromisloos, trouw te blijven aan mijzelf en mijn opvattingen, en door niet mee te doen ben ik, of heb ik mezelf, van de alsmaar doordenderende trein van de Frans-Zwitserse school in Nederland afgekoppeld."

Hoe zou jij het hier dan beschrijven?

"Ik ga dus te werk volgens het perspectief van successie en verlanding. Dit gebied is van open water veranderd in moeras. Je hebt daarbij een successie in de tijd en een zonerings in de ruimte. Die verschillende fasen en zones heb ik beschreven. Dus je krijgt bijvoorbeeld riet in open water, en dan riet met bladmos en levermossen, of soms lisdodde met blad- en levermossen, of galigaan. Vervolgens krijg je een soortenrijke rietvegetatie met initiale veenmosgroei en dan soortenarmer veenmosrietland en ten slotte veenheide. Ik beperk me nu even tot deze halfnatuurlijke, gemaaide typen."

Wat is het verschil met de Frans-Zwitserse school en Westhoff als prominentste representant daarvan in Nederland?

"Ik beschrijf vier of vijf zones. Westhoff, zo je wilt, stopt alles waar riet in staat

tot en met de levermossen in één type: de moerasvaren-rietassociatie. Opnamen van riet met moerasvaren en kroos en opnamen van riet waar groenknolorchis in staat, om het zo maar eens te zeggen, vallen onder hetzelfde type. Dan heb je geen enkel nuance gemaakt, omdat je uitgaat van een voorgekookte waarheid. Ontwikkelt zich veenmos in het riet dan heb je opeens een andere associatie. Die stoppen ze dan in de klasse van de kleine zeggen. En dat terwijl er vaak geen enkele kleine zegge in staat. In het eerste stadium heb je veenmosorchis en nog tientallen andere prachtige soorten. In het allerzuurste stadium staat er alleen nog maar riet, pijpenstrootje, zonnedauw en veenmos. Volgens de Frans-Zwitserse school is dat dan allemaal dezelfde associatie: de veenmosrietland-associatie uit de klasse

van de kleine zeggen. Of het om een geweldig soortenrijke vegetatie gaat of niet, is niet belangrijk. Dan zeg ik: dat is dus onbruikbaar voor de natuurbescherming.”

Je vindt je er nog steeds over op. Waarom heb je je gelijk niet gezocht of ben je niet iets anders gaan doen?

“Ik geloof dat de waarheid uiteindelijk zal zegevieren. Maar je hoeft maar om je heen te kijken: gelijk hebben is nog geen gelijk krijgen. En dan moet je je laten gelden. Dat vind ik heel moeilijk. Ik heb niet de capaciteit om op de voorgrond te treden. Ik mis iets politieks en strategisch. Ik heb me daar bij neergelegd. Niet voor niets ben ik ambtenaar geworden; veilig, minimaal te maken met concurrentie en carrière.

En waarom ik met vegetatiekunde, planten-

ecologie en ook karteren in het veld ben doorgegaan? Ik vind het een geweldig vak en een mooi ambacht. Het ordenen van deze wereld, mijn wereld, vervult me met een diepe voldoening. Mijn liefde voor het vak zit daarin, niet in de schijnwereld van plantensociologische associaties.”

BAREND HAZELEGER & JAN VERMAAT

Eind jaren zestig van de vorige eeuw introduceert Jan van Donselaar een studente bij Victor Westhoff die laatstgenoemde zou kunnen helpen bij herziening van zijn boekje “Overzicht der plantengemeenschappen in Nederland” (Westhoff *et al.*, 1942). Het is Hanneke den Held. En blijkbaar doet ze haar werk goed, zo goed dat ze medeauteur wordt van “Plantengemeenschappen in Nederland” (Westhoff & Den Held, 1969).

Westhoff leerde de vegetatiekunde kennen bij J. Braun-Blanquet in Montpellier, boegbeeld van de Frans-Zwitserse school. Bij deze school staat het onderscheiden van typen vegetatie, plantengezelschappen of associaties centraal. Westhoff zelf sprak liever van een phytocoenose, een populatie van planten die een sociologische binding met elkaar vertonen, een eigen regulatiemechanisme rijk is en op den duur een soort individualiteit ontwikkelt (De Jong, 2002).

Al tijdens herziening van “Overzicht der plantengemeenschappen in Nederland” (Westhoff *et al.*, 1942) wordt het Hanneke duidelijk dat de typologie van de Frans-Zwitserse school en Westhoff niet strookt met haar eigen veldwaarnemingen. In haar onderzoek naar de moerasvegetaties bij Nieuwkoop werkt ze daarom niet met ken- en differentiërende soorten maar onderscheidt ze soortengroepen, die niet in het Frans-Zwitserse systeem passen. Dat resulteert in een aantal kritische kanttekeningen van Westhoff bij haar doctoraalscriptie. Uit de publicatie “Het Nieuwkoopse plassenengebied” (Den Held & Den Held, 1976) blijkt dat ze zich daar niet door laat ontmoedigen.

Als Den Held bij de provincie Zuid-Holland gaat werken neemt ze definitief af-

scheid van Westhoffs gedachtegoed. Ze beschouwt vegetatietypen veel meer als afspiegeling van milieumomstandigheden dan als ‘superorganismen’, zie bijvoorbeeld Den Held *et al.*, 1992. Geleidelijke overgangen komen voor en het trekken van grenzen is arbitrair, hoe scherp ze ook mogen lijken.

In 1985 is “Plantengemeenschappen in Nederland” (Westhoff & Den Held, 1969) toe aan herziening. Westhoff vraagt zijn medeauteur om toestemming en schrijft dat er maar één persoon is die deze klus kan klaren. Blijkbaar heeft hij niet Den Held op het oog. Hanneke pleit voor een team van redacteurs in de verwachting dat zij daar deel van zal gaan uitmaken en geeft haar toestemming. Enige tijd later blijkt dat alleen aanhangers van Westhoffs school schrijven aan de “Vegetatie van Nederland” (Schaminée *et al.*, 1995-1999). In tweede instantie mag Hanneke namens de provincie nog wel in de Gebruikersgroep zitting nemen. Daar pleit ze voor automatische verwerking van vegetatieopnamen los van de Braun-Blanquet ordening en levert kritiek op de typologie van moerasvegetaties. Ze vindt maar ten dele gehoor, wordt als dissident beschouwd en op een zijspoor gerangeerd (De Jong, 2002).

Ondertussen maakt Den Held school met haar meer dynamische vegetatiekartering. Omdat deze beter strookt met de werkelijkheid, meer informatie geeft over lokale milieuparameters en beheerders meer inzicht biedt in de ontwikkeling van een gebied, hebben vrijwel alle provincies haar methode, zij het minder uitgebreid, overgenomen. Hoewel de officiële vegetatiekunde niet is veranderd, is de praktijk dat wel (De Jong, 2002) en Hanneke staat aan de basis

van deze stille omwenteling. Erkenning heeft ze daar voor haar gevoel niet voor gekregen. In “Honderd jaar op de knieën, de geschiedenis van de plantensociologie in Nederland” (Schaminée & Van 't Veer, 2000) worden de provinciale karteringen niet genoemd evenmin als het omvangrijke werk van Den Held aan moerassen (De Jong, 2002). Hanneke: “Ik ben in zekere zin blij met dat boek omdat het laat zien dat ik na mijn debuut als medeauteur van “Plantengemeenschappen in Nederland” toch in feite ben doodgewezen.”

Literatuur

Dijk, J. van & B. Hazeleger, 2009. Waar vind je nog bos waar je niet in mag? Op pad met Jan Vermaat op Terschelling. Landschap 26/1 p 28-32.

Held, A.J. den, M. Schmitz & G van Wirdum, 1992. Types of terrestrializing fen vegetation in the Netherlands. In: J.T.A. Verhoeven (ed.) Fens and bogs in the Netherlands: Vegetation, Nutrient dynamics and Conservation. Dordrecht. Kluwer p. 237-321.

Held, J.J. den & A.J. den Held, 1976. Het Nieuwkoopse plassenengebied. Zutphen. Thieme.

Jong, M.D.T.M. de, 2002. Scheidlijnen in het denken over Natuurbeheer in Nederland. Een genealogie van vier ecologische theorieën. Delft. DUP science.

Schaminée, J.H.J., A.H.E. Stortelder, V. Westhoff, E.J. Weeda & P.W.F.M. Hommel, 1995-1999. De Vegetatie van Nederland, deel 1 t/m 5. Uppsala/Leiden, Opulus Press

Schaminée, J.H.J. & R. van 't Veer (red.), 2000. Honderd jaar op de knieën. De geschiedenis van de plantensociologie in Nederland. Noordwolde, Opulus Press.

Westhoff, V., J.W. Dijk & H. Passchier, 1942. Overzicht der plantengemeenschappen in Nederland. 's Graveland, Bibliotheek Nederlandsche Natuurhistorische Vereniging.

Westhoff, V. & A.J. den Held, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Zutphen, Thieme.